

Historien om den norske redskapsindustrien:

Hymas

- gravende norsk legende

Brumunddal ble hjemstedet for Skandinavias største produsent av traktorgravere. Produksjonen av gravemaskiner pågikk i 42 år. I sine velmaktsdager var Hymas den største blant alle redskapsbedriftene i Mjøsregionen.

TEKST: Reidar Heieren,

Bedriften hadde sin opprinnelse i en virksomhet etablert i 1904, Brumunddalens Smedje og Mek. Værksted. Grunnleggerne var smed Kristian Berg og mekaniker Johan Edvardsen. Foruten reparasjoner og servicearbeid var sming av økser en av spesialitetene. I 1908 ble skipsmaskinist Kristoffer Kristoffersen kompanjong i firmaet. Edvardsen valgte å trekke seg ut året etter. Berg trakk seg ut i 1911 og etablerte egen smedforretning. I perioden 1914-1916 ble det oppført nytt verkstedbygg og et eget jern- og metallstøperi. Støperiet resulterte i at det også ble tatt opp produksjon av båtmotorer, konstruert av maskinist Kristoffersen, men denne delen av bedriftens historie ble kortvarig. Bedriften leverte også stålmateriell og sveisede stålkonstruksjoner til elektrisitetsutbyggingen i regionen.

Karosserier og maskiner

De første årene etter 1920 bar preg av nedgangstider og innskrenkninger. Rundt 1925 begynte bedriften å bygge karosserier. Dette innledet en lang periode med fokus på karos-

serier for lastebiler, varevogner, busser og enkelte spesialbygg som brannbiler, sykebiler og annet. Kristoffer Kristoffersen døde i 1927. Sønner Øivind, som tok ingeniørutdanning i Tyskland, var klar til å overta som leder fra årsskiftet 1931/32. Bedriften slo seg inn på produksjon av ulike trebearbeidingsmaskiner, båndsager etc. Mot slutten av 1930-årene sto det 40 mann på lønnslista. Maskiner og karosserier var det viktigste i perioden 1930-1955. Okkupasjonstiden under 2. verdenskrig og rasjoneringsårene etter krigen, førte til en del innskrenkninger og halverte arbeidsstokken.

Nye ideer - full omstilling

I 1954/55 skjedde det ting som ble helt avgjørende for bedriftens videre utvikling. Det oppsto en tett dialog mellom Kristoffersen og avdelingsingeniør Hroar K. Nilsen hos Hamjern på Hamar. I 1953 hadde Hamjern, som første verkstedbedrift i Norden, introdusert helhydrauliske traktorgravere av eget fabrikat. Nilsen var en nøkkelperson i forbindelse med Hamjerns utvikling og produk-

Omstilt produksjon: Ved gamle Brumunddal Mek. Verksted & Støperi ble det blant annet produsert busskarosserier. Fabrikken ble omstilt fullstendig og senere utvidet i flere trinn.

Legende fra Hymas: H41 fulgte både komplette industritraktorer og ble levert i store antall som såkalt løsgravere.

sjon av gravere. Gjennom felles eierskap var Hamjern tett knyttet til Fordson-importøren Eik & Hausken, som var eneforhandler av gravemaskinene. Eiks Maskinforretning, importøren av Ferguson, ble allerede i 1952 Europas første tilbyder av helhydrauliske traktorgravere. Eik solgte maskiner fra canadiske Shawnee og var dessuten i ferd med å etablere egen lisensproduksjon i Stavanger. Nilsen og Kristoffersen så muligheten for å etablere en helt merkeuavhengig produsent av moderne traktorgravere, som kunne selges gjennom alle forhandlere, i første omgang via andre traktorimportører enn de to nevnte. På 50/50 basis etablerte Nilsen og Kristoffersen interessentselskapet Brumunddal Mek. Verksted

og gikk inn på en leiekontrakt med familien Kristoffersen. På kort tid ble det utviklet en liten traktorgraver. Prototypen var ferdig i 1955 og fikk navnet Hymas 1. Graveren ble demonstrert både i Norge og i Sverige. Interessen var så stor at det allerede under lanseringen, resulterte i bestillinger på 50 maskiner fra en håndfull traktorforhandlere.

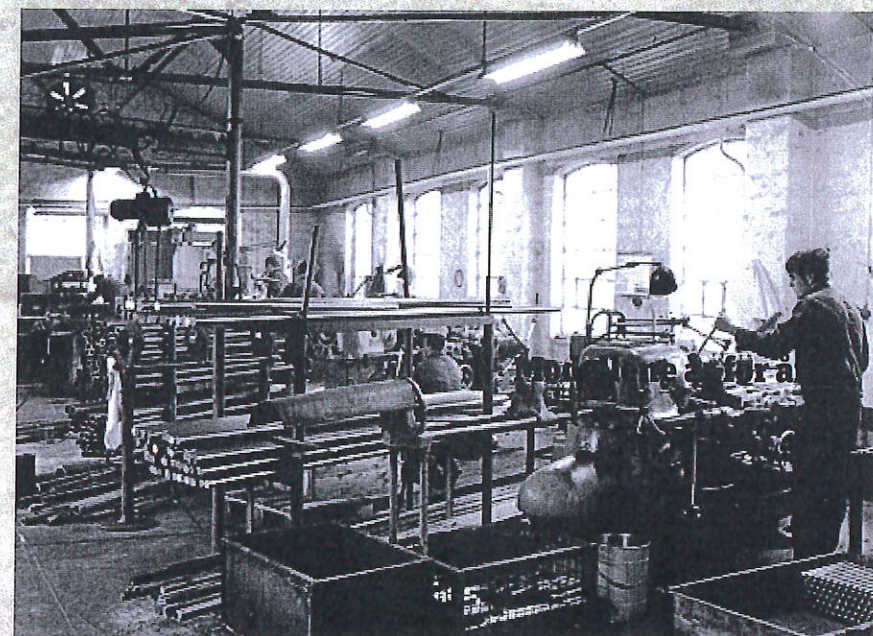
Mr. Hymas: Maskiningeniør Øivind Kristoffersen var medgrunnlegger, eieer i perioden 1967-1983, konstruktør, strateg og direktør.

En rivende utvikling

De neste og forbedrede modellene ble introdusert på rekke og rad. Suksessen var sikret. Årsproduksjonen vokste fra 200 og opp til over 400 maskiner ut på 1960-tallet.

Modellprogrammet ekspanderte videre med den større graveren H4 (1962-1969) og dessuten 3C (1963-1968). Graveren H4 ble fulgt opp av kraftige lasteapparater og hydrauliske frontskjær. Hymas ble dermed en breddeleverandør i markedet.

Det oppstod en rivende utvikling. Fra og med 1956 var verkstedet utelukkende fokusert på hydrauliske gravere og tilhørende utstyr. Bedriften ble en spesialfabrikk, de ansatte ble omskolert, nye folk måtte rekrutteres

Hydraulikk: Hymas hadde tradisjon for å produsere sine egne hydraulikksylindere.

fortløpende - og fasilitetene måtte utvides med store investeringer. Det ble etablert en fast tradisjon for å produsere hydrauliske sylindere i eget hus. Selskapet inngikk tidlig avtaler med landets øvrige traktorimportører, slik at deres forhandlere ble representanter for Hymas. Norge befestet sin posisjon som en pionernasjon i Europa på dette bestemte om-

rådet. Redskapssortimentet ble også utvidet. I 1958 ble det introdusert ei steinklype for gravemaskiner etter romedølingen Leif Sjøli sin konstruksjon.

Fabrikk i Sverige

For å smi skikkelig mens jernet var varmt, valgte kompanjongene å opprette en egen ►

1955 Brumunddal Mek. Verksted etableres. Lanserer Hymas 1.

1959 Etablere fabrikk i Huddiksvall

1962 Lansering av suksessen Hymas 4

1964 Overtar Sentrum Auto i Brumunddal

1965 BMW endrer navn til Hymas A/S

1966 Overtar Vemmelv Maskinfabrikk

1967 Øivind Kristoffersen eieer av Hymas A/S

1968 Lanserer bærermaskin for traktor

1969 Lanserer storselgerne H31 og H41

1970 Lanserer verdens største traktorgraver. Bygger komplette gravelastere.

Breddeleverandør:

I sin storhetstid var Hymas en helnorsk breddeleverandør av egenproduserte entreprenør-maskiner og utstyr for gårdbrukere.

► fabrikk i Sverige. Det skjedde i 1959, kalt Hymas AB i Huddiksvall. Nilsen, Kristoffersen og den svenske forhandleren John Sonerud fordelte aksjene likt i mellom seg. Jan Nilsen, rekruttert fra Hamjern under oppstarten i Brumunddal, ble tilsatt som fabrikkbestyrer. Etterspørselen hjemme var altfor stor til at fabrikkene i Brumunddal kunne håndtere flere nasjonale markeder samtidig. Den svenske fabrikkene ble ømerket for Sverige og Finland. I løpet av de første årene ble det sendt lass på lass med hydrauliske sylindere fra Brumunddal til Huddiksvall.

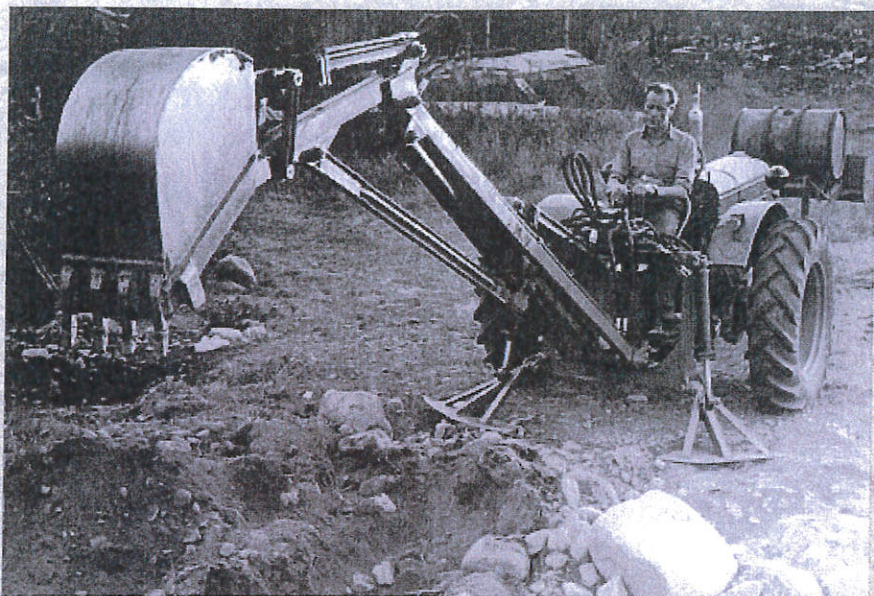
Montering av gravere på sluttbrukers traktorer ble en viktig aktivitet. I 1964 ble det oppført en ny, søyleløs monteringshall. Samtidig overtok bedriften bygningsmassen til Sentrum Auto i Brumunddal. Arbeidsstokken hadde vokst til 125 personer. I 1965 ble Brumunddal Mek. Verksted omgjort til aksjeselskap og endret samtidig navn til Hymas A/S. Samme år ble det lansert et produkt for landbruket, det patentbeskyttede toppstaket/sidestaget Hymas Quick. Håpet var å oppnå et internasjonalt gjennomslag for dette produktet. Pågangsmotet blomstret.

Størst i Skandinavia

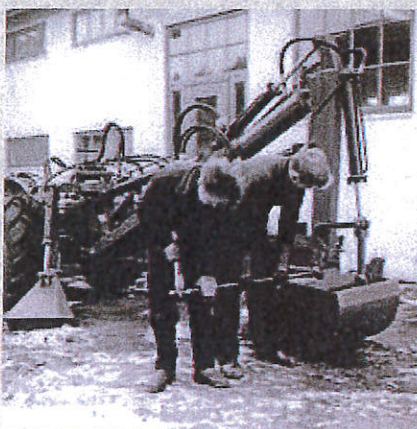
Med økt kapasitet hjemme, startet salget ute. I løpet av 1960-årene ble det etablert egne salgsselskaper i Sveits (Hygrama), Nederland

Ikke bare graving: Hymas TL-38 var en barkemaskin for traktorer i skogsdrift.

Den første graveren: Hymas 1 ble lansert i 1955. Bak spakene sitter Jan Nilsen, senere fabrikkbestyrer for Hymas AB i Sverige.

Boltdriving: Montering av skuffe på Hymas 2.

Hymas HL-31 Frontlasteren for de fleste lastebehov

Allsidig laster: Hymas HL 31 var en kombinert landbruks- og industrilaster. På bildet finner vi også Hymas frontskjær, H31 traktorgraver og Sesam Swing traktorkran.

(Hymas Holland) og Danmark (Hydan). I 1966 ble Vemmelv Maskinfabrikk i Danmark overtatt for å produsere og selge maskiner for det danske markedet. Hroar K. Nilsen konstruerte et eget graveaggregat for produksjon i Danmark, solgt under navnet Hydan T5.

I 1967 ble det foretatt et aksjebuy. Nilsen ble heleier av Hydan A/S og Kristoffersen heleier av Hymas A/S. Nilsen solgte sine aksjer i Hymas AB til svenske interesser. Fabrikkene i Sverige hadde omtrent samme kapasitet som den norske. Nilsens aksjesalg førte i realiteten til at Hymas i Sverige kom ut av norsk kontroll. I 1972 valgte også Kristoffersen å selge sin aksjepost i Hymas AB. Det førte til at Hymas A/S startet med eksportsalg til Sverige.

Bedriften kapret 60 prosent markedsandel på hjemmebane. Salg og produksjon vokste vi-

dere gjennom 1970-årene. Tilleggsassortimentet hadde hele tiden vokst i bredden, med utstyr som spesialskuffer, telebrytere, løfteredskaper, stolpereisere, tømmergripere etc. Eksportandelen tilsvarte omtrent en tredel av omsetningen. Det ordinære eksportsalg gikk den gang til Sverige, Danmark, Tyskland, Frankrike, Portugal, Nederland, Island og Færøyene. Enkelte maskiner havnet i andre land. I en periode var det tydelig at nye muligheter ikke skulle stå uprøvd.

For skogbruket ble det lansert en traktormontert barkemaskin. Den var helhydraulisk betjent i alle funksjoner, med unntak av selve rotoren, som var flytende opplagret med drivremmer i stedet for vanlig akseldrift. Dette vakte oppsikt. Maskinen var konstruert av Thor Lysebraate fra Brandval, men det var Hymas som gjorde den til et salgbart produkt.

Verdens største: Hymas 72, her montert på en Kockums 860, var i sin tid verdens største traktor-graver.

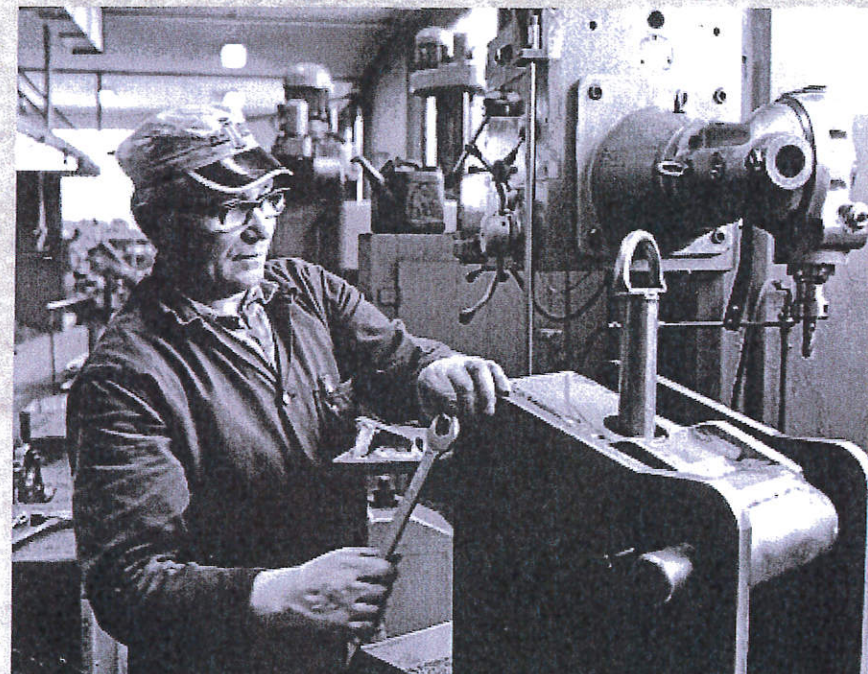
Lansert i 1962: Hymas H4 ble en stor suksess for brumunddalingene og skaffet bedriften et svært godt rykte.

Utviklingen i skogbruket gikk med stor fart på denne tiden. Barkemaskinen ble ikke noe stort produkt for Hymas.

Fokus på gravelastere

Ved lanseringen var graveaggregatet H4 en relativt stor maskin. Markedet ble gradvis modent for enda større maskiner. Det ble utviklet en H5, men bare laget i en prøveserie. De tosidrede gravermodellene ble første gang lansert i 1967. Det startet med den store graveren H61, i utgangspunktet levert som H6 (sylindere på innsiden av gravearmen) på kontrakt med BM Volvo, som benyttet den på sin gravelaster G614. Det ble levert 600 enheter av H6 til svenskene. Den uavhengige H61 ble levert for bruk på en rekke traktortyper. 1967 var også året da bedriften lanserte Hymas kombinasjonsramme, en trepunktmontert traktorramme med tilkoblingsfester for en rekke redskaper. I tillegg ble det introdusert en variant av H4 med leddet bom, for graving helt inntil vegger og sokler. Dernest fulgte den mindre graveren H31 (introdusert i 1969, ca. 1 350 stk. totalt) og H41 (introdusert i 1969, ca. 2 500 stk. totalt).

I løpet av 1970 ble storebror H72 presentert, den gang regnet som verdens største graveaggregat for traktor (sju meter rekkevidde og 5,5 meter gravedybde). Både den og en litt kortere variant (H71) ble tilbudt som komplette gravelastere. Med H72 startet Hymas med å bygge komplette entreprenørmaskiner. Norske traktorforhandlere var som alltid det viktigste salgssleddet for Hymas. Hvem som var viktigst, varierte med tiden. Denne form for merkefil-

God arbeidsplass: Den opprinnelige ungareren Vilmos Kisabonyi var en av mange trofaste medarbeidere.

knyttet salg, var årsaken til at det ble produsert gravelastere med drivlinjer fra flere ulike traktorprodusenter.

En lettere gravelaster, H42, ble lansert i begynnelsen av 1973. God vekst med egne produkter til tross, fra nyttår i 1974 overtok Hymas produksjonen av lastebilkrane Sesam Swing på langsiktig oppdrag for rettighets-haveren Eikmaskin i Stavanger. Dette førte til nyrekruttering av folk, og bedriften må-

te leie inn supplerende produksjonslokaler. Samme år ble den mellomstore gravelasteren H62 og frontlasteren HL31 lansert. 2 WD gravelastere var bygget på egenutviklede rammer, hydraulikkopplegg, innkjøpte forstillinger (finsk), drivlinjer av ulike fabrikat, gravere, frontlaster og spesialhytte. Alternativt på for eksempel County 4WD. Utviklingen førte altså til at Hymas ble en breddeleverandør i bokstavelig forstand. Høsten 1974 ble det ►

1972 Hymas AB blir helsvensk og fusjonerer med Lundberg

1974 Overtar produksjonen av Sesam Swing

1976 Første bettelmaskin, H42 R

1980 Rekord-år med 200 ansatte

1983 Refinansiering og nedbemanning

1984 Hymas og Lundberg fusjonerer

1985 Finske Scantrac (Valmet) overtar fra nyttår

1990 Hymax A/S overtar bedriften er atter norsk

1997 Egenproduksjonen avsluttes i august

Hymas frontlastere

Anleggslasterne ble kronologisk lanserte som L, L4, HL4, HL7 og HL 42. Lasteren på H6000 var den første som ikke var i bokskonstruksjon, men i stedet bygget med 40 millimeter kompakt plate. Hymas produserte også korte løftearmer med front-skjær.

HL31 fra 1974 var den første modellen som ble markedsført som landbrukslaster, etterfulgt av den mindre HL21, lansert mot slutten av 1983. Stamas i Stange videreførte produksjonen av landbrukslastere basert på Hymas-konstruksjonene.

Stort øyeblikk: I anledning lederskifte paraderte gründeren Øivind Kristoffersen, sønnen Amund Kristoffersen og den nye direktøren Alf T. Strømme sammen med Hymas 1 (venstre) og den nye generasjonen beltemaskin, Hymas 82R, til ære for fotografen.

► lansert en ny, egenutviklet førerhytte, kalt HGH2. Tidligere ble det benyttet andre typer førerhytter, både norske Duun D500 og svenske Bergsjö.

På Landbruksveka i 1974 introduserte Hymas en mekanisk gaffelløfter for trepunkt, opprinnelig utviklet og patentert av Nils A. Vasaasen fra Stange. Produktet ble kalt for Nav-Løft og var beregnet for håndtering av potetkasser og paller. Enda et uttrykk for optimisme.

Rundtsvingende på belter

I 1976 ble den første beltegående, rundtsvingende gravemaskinen introdusert, 42R (R-en står for rundtsvingende) i størrelsesorden 6,7 tonn. Den solide undervognen var utviklet med assistanse fra Stormoen Mek. Industri i Grimstad, som bygde opp proto-

typen. Markedet for denne størrelse beltegravere var i god vekst – og Hymas ble eneste norske produsent. Dette var for øvrig den første maskinmodellen fra Hymas med to-spak servobetjent hydraulikk.

I forbindelse med 75-årsjubileet i 1979 ble Øivind Kristoffersen tildelt H.M. Kongens fortjenestemedalje i gull, både for oppbyggingen av Hymas og for frivillig innsats i lokalmiljøet. Han fikk spørsmål om hva som egentlig hadde vært det mest interessante gjennom alle de årene som hadde gått? Han svarte kvikt at hver eneste dag var den mest interessante, fordi det skjedde noe nytt og spennende hele tiden. Etter 47 års innsats i bedriften trakk han seg tilbake og overlot den daglige ledelsen til Alf T. Strømme.

Året 1980 endte som bedriftens historiske rekordår, med 200 ansatte og fullt opp å gjøre.

I tillegg kom ringvirkningene i regionen, ikke minst hos Stamas i Stange. Markedet snudde brått og brutalt året etter. Lykken var i ferd med å snu. Samtidig var Hymas klar med den lille, trepunktmonterte graveren H21. Uansett, markedskollapsen endte med nedtur. I 1982 ble gravelasterne H72 og H62 faset ut, og inn kom den nyutviklede modellen H52. I 1983 ble H41 (1969-1983) avløst av de nye, kraftige graveaggregatene H43/H44 (firepunkt). En avtale med Eikmaskin førte til at H44 ble fast, norsk følge for industritraktoren Massey Ferguson M50. Hymas mottok dessuten sin største enkeltordre noensinne, 62 eksemplarer H52 til Ingeniørvåpenet. Mot slutten av året kom landbrukslasteren HL21.

Med utgangspunkt i H82R ble det utviklet en såkalt kabelplog (kabelutlegger) med teleskopisk bom. Markedet var spesielt knyttet til utbygging av kabel-TV.

Nedtur og refinansiering

Markedskollapsen, kombinert med en langvarig negativ kostnadsutvikling, førte til at bedriften havnet på konkursens rand. I 1983 ble det derfor åpnet akkordforhandlinger, som endte i at kreditorene godkjente en akkord på ni millioner kroner. Bedriften ble refinansiert med ny kapital. Arbeidsstokken ble redusert fra 200 til 125. Produksjonen av Sesam Swing ble overdratt til Stamas i Stange. Det ble besluttet å fokusere på færre produkter. Aksjene i det refinansierte selskapet var fordelt på tredje generasjon Kristoffersen, som var den nytilsatte adm. direktør Amund Kristoffersen (75 %) og hans søster Linn Hove (25 %).

Valmet overtar Hymas

Hva skjedde egentlig med Hymas AB i Sverige? I 1972 fusjonerte Hymas AB i Huddiksvall med svenske Lundberg i Skellefteå. Produksjonen ble flyttet over til Lundberg, under navnet

Moderne gravelaster: Hymas H52 var en fin, norsk-produsert entreprenørmaskin. Motor og bakaksel ble hentet fra hyllene til Ford.

Grønn traktor: Hymas H41 og frontlasteren HL31 montert på John Deere.

Lundberg Hymas AB. En del av de ansatte i Huddiksvall var standhaftige og etablerte en ny bedrift, fortsatt velkjent som Huddig. På ettersommeren i 1984 ble Hymas AS og Lundberg Hymas AB vennskapelig sammenslått under navnet Nordisk Hymas AB, med hovedkontor og ledelse i Skellefteå. Familien Kristoffersens eierandel i det nyopprettede selskapet, ble fastsatt til 20 prosent.

Begivenhetene kom tett. Allerede mot slutten av 1984 ble Nordisk Hymas AB overtatt av Scantrac AB (et selskap kontrollert av finske Valmet), som hadde offensive vyer for sin nye erobring. Ikke minst ville Valmet eksportere entreprenørmaskiner under eget varemerke. Maskinene ble markedsført i flere land, ikke minst i Finland. I Valmet-perioden ble det levert 321 enheter av den nyutviklede gravelasteren Hymas 6000 (også markedsført som Valmet 6000/Valtra 6000). Maskinen ble utviklet og designet i Brumunddal, førerhytta ble levert fra Valmet. Hymas 82R ble i løpet av 1988 avløst av etterfølgeren Hymas 8200 (også markedsført som Valmet 8200). Den ble markedsleder i Finland i sin vektklasse. Proffmarkedet for kraftige graveaggregater, såkalte løsgravere montert på landbrukstraktorer, var i ferd med å slukne.

I 1988 ble det levert 86 beltemaskiner og 82 gravelastere. Valmet var misfornøyd med svake tall i regnskapet. En del oppsigelser var ikke til å unngå. I 1989 gikk salget ned til totalt 128 enheter, mot 206 enheter året før. Eksportandelen lå på 68 prosent. Høsten 1989 besluttet Valmet å legge ned Hymas i Brumunddal, med virkning fra 1. april 1990. Beslutningen førte til at både ansatte og utenforstående krefter tok fatt på å sikre bedriften et nytt liv.

Tilbake på norske hender

Verkstedet og diverse rettigheter ble fra 1. april

Mot slutten: Hymax 940 var den siste typen gravemaskin som ble produsert i Brumunddal.

1990 overtatt av det lokaleide selskapet Hymax AS, med Rune Willix i spissen. Det ble i første omgang fokusert på å videreføre produksjon og salg av den beltegående maskinen, kalt Hymax 8200. Totalt ble det levert 251 enheter i perioden 1988 og frem til sommeren 1992. Modellen ble avløst av Hymax 840 (levert første gang i desember 1991) og til slutt Hymax 940 (levert første gang i mai 1994).

Etter ett års drift viste det seg at satsingen var ganske vellykket, både salgsmessig og resultatmessig. I 1991 startet importen av finske Wille redskapsbærere – for å supplere produktprogrammet. Det ble samtidig investert millionbeløp i mer moderne produksjonsutstyr. Hymax introduserte etter hvert den nye gravelasteren Hymax 740. Den lille trepunktgraveren Hymax 21 var også med. Det var den gang 40 ansatte i bedriften. Selskapet fokuserte på god planlegging og gode resultater. Årsproduksjonen av Hymax beltegravere varierte fra 35-45 enheter. Beltemaskinene var i en periode markedsleder i Norge i sin bestemte vektklasse.

Jakten på vekstimpulser

I håp om ny vekst ble det forsøkt å spre aktivitetene. I 1992 overtok bedriften rettighetene til den norske tråkkemaskinen Mtrac. Et samarbeid med Forest Machine Technology førte til lanseringen av den beltegående hogstmaskinen FMT Odin. Engasjementet i skogsektoren kom det lite ut av. Fra 1994 ble overskudd snudd til underskudd. Knut Tangen overtok aksjemajoriteten fra mai samme året. Produksjonen var for liten til å være lønnsom. Den aller siste Hymax 940 sto klar for utlevering 20. august 1997. Antallet rundtsvingende beltemaskiner i perioden 1976-1997 endte opp med totalt 889 leverte enheter. Totalt ble det produsert tusenvis av gravere i Brumunddal. Hymax gikk videre som importør og handels-

bedrift – og eksisterer fortsatt. Rettighetene til roterende HK-fester og graveredskaper ble i første omgang overtatt av Moelv Engineering og senere solgt til Globus. Kompetansen innen hydrauliske sylindere ble videreført i det lokaleide selskapet Sylinderrakuten. 6

Modellene år for år

- 1955:** Hymas 1
- 1958:** H2
- 1960:** H3
- 1962:** H4
- 1963:** H3C
- 1967:** H6/H61 (H6 kun til BM Volvo G614)
- 1969:** H31 og H41
- 1970:** H72 + varianten H71
- 1973:** H42 (gravelaster)
- 1974:** H62 (gravelaster – senere H62-2S og 4S)
- 1976:** H42R (beltemaskin)
- 1980:** H82R (beltemaskin)
- 1981:** H21 (liten trepunkt-graver)
- 1982:** H52 (gravelaster)
- 1983:** H43/H44 (med basis i graveren på H52)
- 1986:** H6000 (gravelaster med graver fra H52)
- 1988:** H8200 (beltemaskin)
- 1991:** Hymax 840 (beltemaskin)
- 1991:** Hymax 740 (gravelaster)
- 1994:** Hymax 940 (beltemaskin)

En slager: Hymas 42 var en gravelaster levert med motor/bakaksel fra flere traktorfabrikker. Modellen sto på programmet i nesten ni år.